

ACC. N:R M. 14442: 1-18.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Josef Brandtling, Hermantorp*
Härad: *Konga* Berättare: *" "*
Socken: *Hermantorp* Berättarens yrke: *glasblåsare*
Uppteckningsår: *1958* Född år *1893* i *Hermantorp*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Gudstjänst och nattvardsgång. s. 1-18. LUF 107.

Andlighet och natthandsgäme.

Svarar jag här liana på noll frågorna bygger
 då ingen annan tidpunkt nämns - huvudsakligen på en
 minnen från min barndom och min uppväxt. De
 avse Kvenmantorp församlingens kyrka. Andra samfund
 har haft mycket svårt att vinna förtroende, ett
 förhållande som också beror på det starka grepp om
 folket som präster Peter Andreasson år 1851-88
 och hans hjälppräst pastor R. Jacobson ¹⁸⁸³⁻⁸⁹ har haft. De
 förträmde och blev snart likgiltiga och bidro foto-
 grafi fanns i nästan varje landbygghus i socknen.

Som exempel på folkets gammalkyrkliga inställning
 vill jag anföra följande: En stängt gammalkyrkligt
 religiös man Josef Johansson - (dill) f. i byn Klintalycke,
 Kvenmantorp 1875, död 1955 gav 1951 i följande brett be-
 rättelse om prästerna i en del folkes tros liv:
 "De för tiden är inte folk på sin valmat antiktist
 så som de var förr i världen. Jag minns då jag var barn

Så lag inte Karl Kuhl eller sann han rätteligen hette
Karl Johansson på Ekbacken men någon enda besöka-
re mer än far o mor och pastor Johansson. Sitta för
att de inte skulle frustas till synd. Far och mor brukade
gå dit ibland för att läsa och be ihop med dem.
Lunnen var i Klustaleyska så till en gammal god
vän från Linnestad, som hette Rasmussen och som
ärogeth i blott en sån där fristliggare, bara de ordet
när han kom och ville hälsa på. Vikt hädan djövel,
vård och helvete jag aktar dig som strå.

Eftertänkan till pastor Andersson, kyrkoherde
S. O. S. Hagelberg åren 1889-1917 var i flera avseenden
sin föregångares motsats, han var före sin tid och
han hade en välvillig inställning till vissa kyrkans
närstående frikyrkliga samfund, vars motus han
t. o. m. ibland kunde bevisa. Eivertis åstadkom detta
åtskilligt med vissel innan vissa skikt bland för-
samlingarna. Följande berättelse belyser denna sak.

David i Hessel, vilken liksom far var född på 1840-talet och
lika strängt grannalshypiskt religiös, berättade för far
vid ett besök hemma 1906 eller 1907 för avslutigt mening
utbyte, att han skrivit för anamma Lisa till kyrka-
hans Karlberg, som utsågs för fäderssam med de
främlingska. I det nya biserat hade han bl.a. skrivit,
sa han: Du är sakt att vara en hustru för församlingen
vår församling och att leda den till ädla vägar mot
det himmelska paradiset, men hur gör du? Ja, du
leda den raka vägen till helvete.

Gudstjänsten.

Gudstjänsten besöktes som regel av inte av hela fa-
miljen så dock av minst en från varje familj, i var fall
beträffande landsbygdsbefolkningen. De mest betydande
gudstjänsterna har varit å juldagen, långfredagen, påskdagen,
dovelsdagen, adventsöndagen och bävdagen. De flesta
socknarna härnärsking hade före min tid sin särskilda
dag, så folk från socknarna runtänking besökte och ämnade

dess gudstjänst. som kallades gångeborg och kommandorpsfirade
sin gångeborg pingstbegravelse. så långt jag härnäst berättar er ett
flertal äldre personer kunde det dock varit en varit mycket
samt uttryckt flera gångeborgar. så gångeborgssocknen haft
ansett som vardagsfirat tillaga även många äldre personer
i färdens tid. Ungdomar samlades gärna flock- eller katter
river och andra gläns och najs gick färdar till gångeborgs
kyrkan. det var samtidigt i färdens hemåt man
längstade efter mest, ty man hade både riklig och god
färdkost med sig och dricka skulle ju förtäras under
hemfärderna. det var huvudsakligen flickorna som
stod för färdkosterna och naturligtvis blev det tävling med
långt arbete och även som kunde bjuda på det bästa i
den vägen. så bjöds prajkarna bl. a. på anösa kringlag,
göran och t. o. m. punnhakar och den eller de prajkar, som
mest åtnjutit flickornas gäst, snallt icke den dricka.
många kunde köpas för lissel under dessa gångeborgar.
Gångeborgs socken upplöste under 1800-talets sista kvartstid.

Det var ganska vanligt att stucket gummalktygsligt
simrade personer besökte annars kyrka för att höra den
luggastikeante predikan som predikade det, så förskam
det f. ex. att man till in på 1920-talet både gick och ökte
härskigt till fäts kyrka belägen omkr 3 1/2 mil härifrån
för att höra kalosvickerspråkare kjelespråk. De gånge
gick emellertid betydligt kortare skogsstigar.

Blant den antiken allmogens, såsom smitbändre
korpas, kantarellers och sluggittars var det ytligt få
av människan som hade mer än en oungädd "finkläder".
De tog man på till kyrkobesök. De äldre hade haft
finkärligman en sin ungdom och de yngre var ju av se-
nare datum. En del hade köpt sin finkärlig på auktionen
efter någon betgångs nioårigt jämnat med raskare
det var en verklig blandning av mer eller mindre värdlösa
de ofta grönskinnade eller blankvita kortyger. En del
voro kantade med svarta rips band, en del hade mycket
smala byxor, andra hade vida iure huvudparten hade

nog bygga som varo smalt. Står mest för vad som
 som regel hade mörkare färger och var skrytligt (tätt
 skinn) på fötterna. Den öppna delen av kroppen täcktes antingen
 av en mer eller mindre fästare hallduk eller av ett vitt
 stäckt bröstveck. Ofta - och vid högtidliga tillfällen alltid -
 dekorerades den linsigade, högt mörkade dubbelkransen
 vid bröstveck. En färdigsmittad titel - eller i några fall
 mycket stor - svart eller mörkare fullkransad bröst-
 och halbbelädnad. På huvudet hade man en rundskallig
 stulhatt, mjukhatt eller ett mullanting mullat. Dessa båda
 oftast i svart färg. Vintertid var vanligtvis "loamissan"
 i alla slags modeller och färger mycket vanlig huvudbe-
 klädning. Dessa välkända bänder hade primär betydelse
 av hvarannan fylld. Kvinnorna hade mestadels av
 sockerkransar. Tillverkade bägar av skölta eller
 smälade, med smält eller med knäppar och hål (s.k.
 knäppbägar). De gifta kvinnorna hade så långa hår med
 en bred och tung skinn, att de behövde släpas på marken. De

gick. Under sen på att qvinnorna hade hjalmen uppvikret till midjelbälningen. Då de gick till alla färs kyrkorna. Blev i livfäsen med puffärmor och till verkade där fram vora ganska vauliga, men snara vauliga (i sluthelgdagen) bland de snilla kvinnorna var en blev i den färdstämmandas modell, men utan puffärmor och verk. Blusarna gick upp till halsen och slutade i en rak snittlång bang. Den vid högtidliga tillfällen (såsom t. ex. långfredagen, böndagarna och nattvardsgång) hade de en mängd svart kläder med blus i den färdstämmandas utfärdade och med vitt bälte i halblånggär. På huvudet en liten vit, hårt knutad huvudduk, däröver en svart silverschallett med frans för de gifta kvinnorna och med spets för plickarna. Vintertid en ullschallett utöf på de övriga. Sällan såg man i kyrkan några kvinnor ikläddt den snara så vauliga färdiga bunnelschalletten. Men välstuckade kvinnor hade många av olika modeller ända upp till spetsmåsen. Hattar hade ju även bärgat kvinnor till användning i de sistnämnda.

Das kyrkan. De män som så kunde föda sig lång
festdag och bönadagen svarta eller mörka kläder
med vitt bring halva och svart ansitt. Sitta bråk kan
krisappaet sägas ha upphävt helt ännu vid långfestdag.
beträffas, även om det antagits betydligt.

Förutom till kyrkan företogs gäster på olika sätt.
Före 1845, då kyrkan var belägen väster om gården Rotturms
när vägen, färdades åtminstone de manliga kyrkobesökarna,
som bodde öster om denna vägen med kyrkbyarna med var-
ders fyra par åsar. Råtturms utgick då från byarna Örnstads
och Linneshult. Kvinnorna red i släde utskickning. Vid
slädfärd var vägen eller isen farbar och då färdades bö-
darna i släde. De fattiga fick gå. Under min tid åkte de
som så kunde kätthjula, men jag, som är född och upp-
växt vid ett vägskeil, har sett många böda kvinnor och
män vandra sin mellan 4 och 12 km. långa kyrkvägar väster
och öster. Helst dag vintas som samman, många bland dem äldre
och eller vanlytta. Det förskans allmän och lusten ibland

hade sällskap till och från kyrkan, fästfolk alltid säfva
 men i bita fallen gick de alltid på var sin vägen. Om
 detta berodde på att den smala vägen med dess djupa hjul-
 spår, eller på att det var en sed, som inte tillät något
 "närmare" vet jag inte. Den vuxna ungdomen gick gärna
 i flock från kyrkan. Särskilda viloplatsen fanns, bl. a. i
 Örneshaga by och vid torpet Brantängabacken (nutt backen-
 hem). I det första fallet en sten under en stak och i det
 sistnämnda fallet en siltbevada avellan två grannstammar.
 Grevedsblomen under färdur till julattan var vanliga och
 mycket uppskattade av den som inga blott hade. Stumparna
 kastades sedan i en hög vid kyrkbacken. Efter julattan
 var det många som hade symmetriska brännas hem. Det
 gällde ju mycket mindre än att fört få något öns skönt bärgat.

Det var inte sällsynt för att få ärovara gudstjänsten
 som många gick till kyrkan. Många skulle även utstå en
 del ärenden i samband därmed. Exempel: man skulle försöka
 låna kokrester till planerat stekkalas, sömmarska, skreddare,

friska människor, eller beställa särskilda plagg av dräkt. Man skulle
tunga kö, kalas eller smörgåsar om en - de något bättre guldbakar
skulle gämas in ett slag i sockerbutikerna för att smaka, för
att pröva om värt, om godare, korvstämmer o.s.v. och kvinn-
ornas vilja tillta in i sitt rum, för att värma sig eller spör-
ja utkastet. Så ringdes "Samman" och då ringo kvinnor-
na och männa stökar sig handbarnstarna antingen
de befundo sig i sockerbutikerna, på kyrkbänken eller
på kyrkogårdarna. Nu gällde det för samteliga dessa
att kasta in i kyrkan, ty innan ingångspraktens
sjungits till slut borde de alla vara i sina bänkar,
ha lutat sig ner och tyst läst "Guds nåd".

~~Bänkar~~ byttes Varje gård hade en man- och en
kvinnobänk. Bänkan byttes manliga gårdarna
och kvinnorna mellan vid ankomsten. Kyrkans
säter ^(eller kyrka) ^(alla?) hade fyra stationära bänkar vardera, vilka såltes
aldrig byttes. Bänkindelningen upphörde på 1920-talet
utan för säteriet och Lassebo. Dessa hade nämligen

från hyrkobussar sina bänkar som någon slags för-
lämning, vilken ej lastigare kunde lösas, många bänkar
håller fast på sin bänkhåll, isynnerhet vid start och i krogen.
För minne flera tillfällen då obekämda blott uttröda eller
uttrötta från ystolig bänkplats. Både Kommunstyrelsens
och Lärarens samhälles värdar nämligen snabbt och snab-
bena immensare skulle ju dela bänkplats med ännu
och deras underlydande såsom Lärare och Lärare, vil-
ket ju inte, utan samhällets bänkar utgöras till sin
in i andra bänkar, vilket ibland gör ett snippligt re-
sultat. Alla bänkar utom den första i varje bänk
vara öppna av till. Under den framförvarande bänken
säte var en ganska bred bänk placerad cirka 25 cm,
från golvet för att göra knäfall på och för de flesta till
fotstöd. Därmed placerade man sina huvudbona-
der. När år 1935 var beläggningen för huvudbonaderna an-
hängade i bänkarna. En del kvinnor sköta var sin
yllskälet över nacken under predikare, jag har sett

att någon äldre man förmått andra hade kallat i sin
bänk för att skydda förtroendet emot kyrkan. (Se kyrkobeskriv-
se. svar i L. 117 88.). Jag och min bror hade berättat om att det
före var en man som hade till uppgift att mätta prästerna
på anbud och med en liten penga på ett långt skaff
vacka de som varit samma. Han kallades "kökstötaren".
Om detta bruk förklarar alla när det upphörde var jag ty-
värr icke.

Jag f. 1845 döt 1908 och många med honom om en
långt ifrån alla - följ alltid på himlen då t. ex. syndabekännelse
sitt läste. Lutade sig med mot bänkarna vid vissa moment
gjorde praktiskt taget alla och det förklarar oss denna
i betydligt minskad iduglighet och utsträckning. Koss-
tricket har jag aldrig sett göras, men allmänt var och
bergsat man då prästen nämnde Jesus namn samt när
man avträdde från altarringen såsom vid nattvard dag
och kyrkostämning. På börsdag plöjades lärt ^(syndabekännelse) och sig
den manliga menigheten under kvinnans husehushåll

förblir sittande. Jag vill minnas att det var efter följande
minnelseföreläsning 1918 som hörmannerna upphörde med sitt bruk.
Såsom jag minns brukade prästerna tåga en timme 50-65 minuter
men det talade om att prästerna förförinnan brukade
predika i 2-2½ timmar. Rykshövdingen hade en vit duk i
och ibland om sina vänster hand eller om en av dess fingrar
under sin predikan. Den kallades "handkläde" (handtöcke)
och det sådes att den utgjorde tecken på lägst hycko-
bruktärdighet hos prästerna. En vanlig riktning var
att när prästen gick på predikstolen följdes han av
gammeln Peruborn, handlare i Lönäs och där intressen, alla
starkt "Lönäsäda". Efter den sistnämndes bortgång 1910 minns
jag ingen som uttryckligen talar förinnan. Sedan att 10-tal
år äro hälsningar minnelsebrev i vissa kyrkor för hö-
skolekända åhörare.

En del prästerna sjöng på andra melodier och alla
mycket långsläpiga än nu. Jag minns som ett exempel
en gång jag såg intill "Karl i målur" som sjöng med stark

Stämman: Särskilt få-äglare smär, när är de andra smär-
det var mycket varsligt att man "lät bänna sig"
eller "be för" såväl sjuka församlingar, särskild
följdes de gänna av tacksägelse samt även bärja.

Så det lyfts till årtusen så är det stämman att
pärstas slag bärja av den och den. Så sjöva kungärb-
erna bärja lära, bärja och en gänna stämman av i första
hand kungärb och kungärb att stämman ut av kungärb
sådan kungärb vid flera tillfällen påvisat det
stämman här bärja bärja att avtaga så stämman.

Utöver av kungärb stämman de flesta på kungärb
dels för att uttälta de ämbeten som av olika anledningar
uttälta för kungärb, dels för att kungärbas päd-
kan, tacksägelse och pålysningar stämman och dels för att
invänta posten. Kungärbasen har månligen till upp-
gift att i stämman härja vika post till landbys-
befolkningen och dela ut den i socknarna efter kungärb.
När har posten i en väldig aktvaka av lader, de tidiga

Så man främst väggötebrukarna Sverigesposten, Sveriges
postens Veckoblad och flera väggöteblad som där förhåller
äro Aftonbladet, Friska Bladet, Tidning m. fl. Bland de för-
träffliga Annikabarn, Park, som ingår i, fick konstiga
på landet till nästa söndag. Till väntar inman för söndags-
stugubarnen stod den väl fyllda vattenkåsen av trä. Grannar
låg utvändigt och vitmalat inuti, därtill hade den likadant
malade stora vattenkåsen av trä. De flesta behövde
dricka vatten och för att inte i söndags spela på gator
håll man behövt skopar även såv då man drack.

Konstnärerna redogjorde noggrant för kyrkbruket
fört och främst för vilka "ingångar" prästerna använt i sin
predikan samt för kyrkans, förbarn, bysningar, och
tjänstgörarna m. m. Slutligen berde prästerna i sitt
huvudsak utlåtande så gott sig gillat, allt mellan
man åt och bytt ut kyrkbruket.

Nattvardsgängarna.

Nattvardsgängarna kallades "gå fram" = "gå till skrifv".

Den anordnades 12 gånger om året. Man gick fram
utan annan ordning än bänkväl, de födda kvinnos-
och mansbänksaderna förest o. s. v. såvda inga fa-
miljemedlemmar händelserna skedde sitta på annan plats
än de sitta i familjen, i vilket rummet sitta sig till den.

Omständigheterna i sakristian varst sådana
före mottagningarna. I omständigheterna kunde det god-
tagas att omständigheterna gjordes för skriftmålet som
hålls en timme före den händelsen som föregick mott-
tagningarna, och med att rika 10 minuters uppehåll
med en sammankommiten mellan skriftmålet och
händelsen.

Den som varst kunde händelsen hade man en stadig
uppfattning ifråga om värdigheten till att begärade
vader. I mitt händelse o. s. v. ägnades sedan eftermiddagen
helt åt allvarliga betänkelsen, och för läste man en
vanligt i pastillan, i psalmböcker och i bibelböcker.

Fram till år 1940 var det en allmän sad bland mott-

vardagsträna att vara klädda i svart eller i vitt fall så
mycket som möjligt, mämman kallat med vita ränder
och kvinnorna med vitt bälte kring halset. Många äro
alltid i så, som äro mycket klädda då de gå till nattvarden.

I den gamla kyrkan före 1847 ringdes till bl. a. nattvard med
en liten klocka. Den kallades klocklocka.

Som förest nämnda gick man fram hvar och en
i tur efter den man satt i bänken. Rockar, kappor, schalor
och yllekalladlar samt halsdukar sattes i hängslä
i bänken. En krets kring altaret kallades "hängslä"
och när man efter lunchen skulle samlas för bl. a.
tillskottet till nattvardsgästerna så man att det var bl. a.
5 1/2 hängslä. Om för många hade kommit fram
så att alla ej fingo plats kring altaret fingo de "äro
blivna" stå öfver till nästa hängslä. Nattvards-
gästerna begynte sup. många (och många gånger äro det äro idag)
då de skulle gå från altaret.

(Färdtjänstens upplösningsminnelse)

"Här min farfar (som fanns i Örnstads församling f. 1804) var död så prästus: "Kunde vill jag själv hålla passoralen för". (Eftersom hölls vid den tiden några slag passoralia eller liktal för vissa auliska redor i samband med festsången.)

"Gustav Magnus (Gustaf Abrahamsson på Abbe f. 1825) kunde varken läsa eller skriva. En gång som mitt barn på väg till prästus Andersson i Tingsåter församling var han borta för en stund och kom dit. Eftersom han gick så lång väg mitt i sören. "Jo så han talte i böcker som var om en kax som hette prästen å som de hade prästet som abrahamstitt å nu å ja tvungen te å gå dit å läsa någ för va då va för en människa å han då kunde va att de va så illa och va honom" så han och gick sin väg".